

הרב מיכאל רוטנברג

🕊️ בועז הוא אבצן - למשמעותו של הזיהוי 🕊️

א. הקדמה

המלים הראשונות של מגילת רות משייכות את סיפור המעשה לתקופת השופטים, וממילא מתבקש הדבר לבחון את הסיפור הדרמטי של המגילה מתוך הפרספקטיבה הרחבה של תקופה זו. חז"ל¹ עוד הוסיפו והודיעו לנו שבעז הוא אבצן מבית לחם², אחד השופטים ששפטו את ישראל לאחר תקופת יפתח. מכאן היה זה אך מתבקש להסיק³, שכל בניו הרבים של אבצן - בעז מתו בחייו, שהרי במגילת רות מתואר בעז כמי שאין לו בנים אחרים מלבד עובד, בנה של רות⁴. חז"ל העלו נימוקים שונים לגורל הקשה שפקד את אבצן - בעז. הזיהוי הזה מתבסס, כך נראה⁵, בעיקר על העובדה שבדומה לבעז גם אבצן גר בבית לחם, ומתוכה שפט את ישראל. השאלה הראשונה שאנו מבקשים לברר במאמר זה היא, מה רצו חכמים ללמדנו בהבנתה של מגילת רות, בכך שזיהו את בעז כאבצן מבית לחם, זיהוי שבמבט ראשון אינו תורם לנו מאומה. אך כאשר אנו ממקדים את תשומת לבנו בדמותו של אבצן, כפי שנמסרה בפסוקים המעטים שבספר שופטים, תמיהתנו מתעצמת. המקרא מתאר את דמותו כך:

וַיִּשְׁפֹּט אֶתְרֵיוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל אֲבָצָן מִבֵּית לָחֶם: וַיְהִי לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים
וְשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שֶׁלַח הַחֻצָּה וְשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט

1 * במקום שלא ייאמר אחרת, כל הציטוטים המקראיים הם מספר שופטים.
ב"ב צא ע"א, ובמקבילות שבמדרשים. מ' ריגלר אסף את רשימת הספרים והמאמרים על מגילת רות, בקובץ **אל אשר תלכי, ספר זכרון לאריאל רביב**, תשס"ב. מקצת המאמרים מתייחסים לדמותו של בעז, אולם עד כמה שבדקתי, לא התייחסו במפורש, ובוודאי לא בהרחבה, למשמעותו של הזיהוי הייחודי הזה.
2 רש"י בדברי הימים א', ב', יא, מצביע על כך שזיהוי זה יוצר קושי כרונולוגי ואמוני, שהרי בעז היה בנו של שלמון ואם כן היה מבאי הארץ, כך שהיה בן למעלה משלש מאות שנה, ואם כן הולדתו של עובד היתה נס גדול פי כמה מלידתו של יצחק בזקנותו של אברהם.
3 כפי שאמרו חז"ל בב"ב צא, ע"ב. ראה לקמן.
4 כך משתמע מדברי בעז לרות 'היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הב' חורים' (רות, ג, י) שמשם עולה שהוא היה ללא אשה, וכנראה אף ללא ילדים; כך נראה גם מברכת העם לנישואי בעז ורות, (רות ד, יא - יב); וכך עולה מרשימת היחס שבסוף המגילה, שם נראה שעובד הוא בנו הבכור, או הראשון לאחר מות האחרים, של בעז.
5 כך כתבו המפרשים, ראה למשל הרלב"ג.

אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים: וַיָּמָת אֲבִצָן וַיִּקְבֹּר בְּבֵית לָחֶם: (י"ב, ח - י).

השאלות עולות מעצמן: האם כל מה שחשוב היה לנביא לספר על אבצן היה רק העובדה שהיו לו שלשים בנים ושלשים בנות, ושהוא זכה לחתנם? האם לא מובן מאליו הדבר שהבנות נישאות לאנשים מחוץ למשפחתו, ועוזבות את הבית, ללכת אחרי בעליהן? ולהיפך, האם לא ברור הדבר שהבנים הביאו לעצמם כלות מחוץ למשפחה, וכך הקימו את ביתם? ובעיקר - האם לא ראוי היה שנדע כיצד ומדוע נתמנה אבצן לשופט, האם הושיע את ישראל מיד מלך שהצר להם, ככל השופטים האחרים, או שמא לפנינו סוג אחר של שופט, שאינו לוחם ומושיע.

שאלות אלו מציקות עוד יותר, כאשר אנו שמים לב לכך, שישנם עוד ארבעה שופטים (חוץ משמגר בן ענת שעליו לא נאמר במפורש שהיה שופט) שעליהם מיעט הכתוב לספר. על שניים מתוכם לא נמסרו שום פרטים ביוגרפיים, אלא רק גיאוגרפיים: תולע בן פואה ואילון הזבולוני. אולם השניים האחרים, שעליהם הכתוב הרחיב מעט יותר, מתוארים בפרמטרים דומים מאד לאלו של אבצן: יאיר הגלעדי מתואר בשלשים הבנים שהיו לו, שהיו רוכבים על שלשים עיירים, ושהיו להם שלשים עיירות; ועבדון בן הלל הפרעתוני, המתואר בארבעים הבנים ובשלשים הנכדים שהיו לו, שאף הם רכבו - כמה מפתיע - על שבעים עיירים. הקורא והמעין עומד ותמה: מה חשוב כל כך בפרטים המשפחתיים הללו, שהאפילו על הפרטים הלאומיים החסרים: שיעבוד, מלחמה וניצחון, כפי שמצויים בשופטים האחרים.

שאלות אלו לא נעלמו מעיני פרשני המקרא. הרד"ק לדוגמא, מבאר שאם נקבל את הזיהוי של חכמים שאבצן הוא בעז, ושכל הבנים מתו בחייו של אביהם, היות והוא נמנע מהזמנת מנוח חשוך הבנים לסעודת נישואיהם של ילדיו שלו, הרי שהדבר בא ללמדנו שאסור לו לאדם להתגאות ברוב בניו ולהימנע מלהזמין את המסכן. לדבריו זו הסיבה שסמך הכתוב את לידת שמשון לתיאור בניו של אבצן. הקשיים בפירוש זה ברורים למדי, שהרי העיקר חסר מן הספר, ובפסוקים עצמם לא נרמז כלום על מיתת הבנים, ובוודאי לא על הסיבה המוסרית לכך. אף הרד"ק עצמו הציע פירוש אחר על דרך הפשט. לפי פירושו השני, תיאור הבנים בא ללמדנו על הצלחתו של אבצן שבאה לו, מן הסתם, עקב מעשיו הטובים, שהם שהביאוהו להיות שופט על ישראל. אף פירוש זה אינו מסביר את הפרשיה במלואה, שהרי מעשים אלו נעלמו מעיניו כליל, וקשה להבין מדוע יתאר המקרא את השכר הרב של השופט, אך יימנע מלציין את הסיבות הטובות לכך. הזיהוי של אבצן כבעז אף הוא אינו מוסבר לאור דבריו

אלו⁶.

במאמר זה אני מבקש להציע הסבר לעובדות אלו, הרואה בתיאורים המצומצמים הללו רמזים לניסיונות שנעשו בתקופת השופטים להקמתה של הנהגה יציבה בעם ישראל⁷, וזאת מתוך ההנחה הפשוטה, ששום פרט לא נכתב לחינם בספרי הנבואה. אך לשם כך עלינו להקדים ולהתבונן מעט בשופט שקדם לתקופתו של יאיר הגלעדי – ראשון השופטים המשפחתיים – הלא הוא גדעון בן יואש.

ב. הנהגה משפחתית – הניסיון הראשון.

התיאור המקראי של גדעון מציג דמות מורכבת ורבת פנים. במאמר זה אני מבקש לעסוק בקצרה רק בהיבטים הנוגעים לתפיסתו את הנהגת עם ישראל⁸. אני מבקש להראות, שגדעון לא חש עצמו ראוי להנהגת עם ישראל, ואעפ"כ, ואולי דווקא בגלל תחושות אלו, ניסה לבנות תשתית מסוימת של הנהגה.

בתחילת דרכו של גדעון, כאשר פונה אליו הקב"ה ומבקשו ללכת ולהושיע את ישראל, הוא מצניע עצמו עד מאד. הוא אומר "הלא אלפי הדל באלפי מנשה, ואנכי הצעיר בבית אבי" (ו', טו). הוא רואה את משפחתו ואת עצמו כדלים וכפחותי מעמד בתוך שבט מנשה, אליו הם משתייכים. חוסר הביטחון שלו ביכולתו להושיע את ישראל מביא אותו⁹ לנקוט מידה של עזות פנים כלפי מעלה, כביכול, ולבקש – פעמיים – אות ומופת על גיזת הצמר על כך שהקב"ה אכן יהיה עמו ויעזרהו להושיע את עמו.

---

6 הרב ישראל רוזן, **ספר שופטים בגובה חז"ל**, אלון שבות תשס"ה, אף כתב בהקדמתו באופן נחרץ: לא מצאתי פשר לתיאורים אלו, ומה באו מקראות אלו ללמדנו.

7 לאחר שלמדתי פרשה זו בחבורות שונות, ואף העליתי את הדברים על הכתב, גיליתי לשמ-חתי, שבנקודות רבות כיונתי לדעתו של הרב אלחנן בן-נון, בספרו **'הררי עז: שיעורים בספר שופטים'**, ירושלים תש"ס. אעפ"כ, אין בית מדרש ללא חידוש, ואני סבור שבמאמר זה יש משום חידוש, הן בפרטיו והן בראייה הכוללת.

8 לאחרונה יצא לאור ספרו של ד"ר אליהו עסיס, **למען עמו ולמען עצמו: סיפורם של שלשה מנהיגים בספר שופטים**, תל אביב 2006, העוסק בהרחבה בדמותם של גדעון, אבימלך ויפתח. מכיון שהציר המרכזי בניתוחו המאלף הוא ציר ההנהגה, רבות הן הנקודות המשיקות בין ספרו למאמרנו. אולם, עד כמה שעיינתי בספרו, ראה במיוחד עמ' 94-92, הוא נמנע מלהתייחס לסוגיית ריבוי הבנים, שהיא מגמתנו העיקרית כאן.

9 ניתן כמובן לפרש באופן שונה את הסיבות לבקשותיו אלו. ראה למשל הצעתו של הרב בן נון (לעיל הערה 7, עמ' 176 - 179) הרואה בכך – בעקבות דיוקו בדברי רש"י – רצון לברר אם הישועה היא בזכותו או בזכותם של ישראל. ראה עוד אברבנאל כאן. דומני שאין סתירה מהותית בין פירוש זה לדברים שנאמרו, אודות חוסר הביטחון של גדעון ביכולת ההנהגה שלו, ובמידה מסוימת הוא אף מחזק אותם.

משיקולים צבאיים טהורים, או אולי מתוך חוסר הביטחון הנזכר, גייס גדעון לוחמים רבים מאד למלחמה במדין - שלשים ושניים אלף איש. עוצמה זו היתה גדולה מדי לדעתו של הקב"ה, והיתה עלולה להביא את ישראל לגאווה ולייחוס ניצחון עתידי ליכולותיהם הצבאיות בלבד. על כן הורה הקב"ה לגדעון לשחרר עוד ועוד חיילים, עד שהעמידם לבסוף על שלש מאות לוחמים בלבד, אלה שנפשמם טהורה, אשר לא כרעו לבעל. מהלך זה מלמדנו, שלא רחוק היה הדבר, שניצחון 'רגיל' בשדה הקרב היה יוצר בקרב העם תחושה של ביטחון עצמי גדול, בעצמם ובמנהיגיהם, והנהגתו העליונה של הקב"ה היתה נדחקת לקרן זוית. כדי למנוע זאת, ולחזק את האמונה בהנהגתו של הקב"ה, נבנה הניצחון באופן ניסי ביותר. דומני, שגדעון לא החמיץ את הלקח שלימדו הקב"ה במהלך זה, והדבר התבטא בתגובתו לאנשי אפרים, ובתשובתו לפניית העם.

כידוע, לאחר הניצחון הגדול נוצר עימות עם אנשי אפרים, כשהם מערערים על הוראותיו המבצעיות, ולמעשה על הנהגתו בכלל. גדעון לא נגרר לעימות והצליח למוסס את כעסם, באומרו להם "הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר...." (ח', ב). ואכן "רפתה רוחם מעליו" (ח', ג), העימות הזה נקטע בראשיתו, ואחדותו של עם ישראל ניצלה מקרע גדול וכואב. גדעון הראה שהוא מוכן להשפיל עצמו בפני יריביו למען אחדות העם. זו אינה תפיסתו של מלך תקיף, שאף לפי ההלכה אינו רשאי למחול על כבודו, אלא ביטוי למנהיג הרואה עצמו שליח ה'¹⁰. בזה מיישם גדעון את אשר הבין מהוראתו של הקב"ה, שאין זה הזמן והמקום להדגיש את תוקף הנהגתו האישית, האנושית, וממילא יתפנה המקום שבלב לקבלת עול מלכות שמים.

לאחר השלמת הניצחון פנו בני ישראל אל גדעון והציעו לו "משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, כי הושעתנו מיד מדין". אין מדובר פה בהצעה להפוך למלך, שכן ביטוי משמעותי זה לא נזכר כאן, אך וודאי שמסמני המלוכה יש כאן, ממשלה העוברת בירושה, לפחות לדור שלישי. גדעון מסרב להצעה באומרו "לא אמשול אני בכם, ולא ימשול בני בכם, ה' ימשל בכם" (ח', כג). זו הצהרת נאמנות מופלאה למלכותו של הקב"ה, שנובעת כפי הנראה מתחושותיו של גדעון עצמו, עוד מראשית צעדיו, אך גם מהבנת הוראתו של הקב"ה לצמצם את החיילים שינחילו את הניצחון הראשוני המכריע. אלא שבכך לא תמה פרשת חייו של גדעון ואף לא התייחסותו לשאלת ההנהגה של עם ישראל¹¹. מעשיו הבאים של גדעון מבטאים זאת.

10 לניתוח ספרותי מעניין של תשובתו זו, ראה אצל עסיס (לעיל הערה 8) עמ' 75-71.

11 ראה: בן נון (לעיל הערה 7) עמ' 223-222.

מיד לאחר שדחה את הצעת ההנהגה האישיית, פונה גדעון אל העם, ומבקש מהם שיתנו לו את נזמי השלל. נזמים אלו שנאספו והגיעו למשקל גדול למדי, שימשו לעשיית 'אפוד' שהוא ככל הנראה כלי קדש, בדומה לאפוד שבמשכן, והוא נעשה לזכר הניצחון הגדול¹². האפוד הוצג בביתו של גדעון בעפרה, והפך למוקד עלייה לרגל, כפי שמתואר 'ויזנו כל ישראל אחריו שם, ויהי לגדעון ולביתו למוקש' (ח', כז). התיאור של ההתמקדות באפוד זה כ'זנות' מעידה על כך שזה נחשב בעיני המקרא כסטייה מן הדרך הישרה¹³, אל נכון מפני שזה בא על חשבון המשכן בשילה, שהרי מן הסתם שם התרכזת עבודת הקרבנות, אף שזה נעשה לשם שמיים. בהקשר זה המקרא מציין פרט ביוגרפי נוסף אודות גדעון. 'ולגדעון היו שבעים בנים יוצאי ירכו, כי נשים רבות היו לו' (ח', ל). בנים רבים כל כך אינם שכחים במקרא, ואין ספק שאין זה פרי המקרה. ואכן, בבדיקת מצב הילודה בתקופת המקרא, ביחס המספרי שבין נשים וילדים, מתברר שלכל אשה היו מעט ילדים באופן יחסי. כך עולה ממשפחתו של רחבעם (7 נשים ופילגשים, ו - 88 בנים ובנות, דהיי"ב, י"א, כא), וכך גם ממשפחתו של אבים בנו (14 נשים ו - 38 בנים ובנות, דהיי"ב, י"ג, כא), ולמעשה, אף ממשפחתו של יעקב אבינו (13 ילדים מארבע נשים). מסתבר אפוא, שכדי להביא לעולם שבעים בנים, לא כולל בנות, היה על גדעון לשאת נשים רבות, כמה עשרות לפחות. זה אינו מצב שקורה במקרה, אלא הוא פרי תכנון יזום, הן עצם הנישואין והן ריבוי הילודה¹⁴.

לדעתי, גדעון אמנם דחה את הצעת הממשלה של ישראל, מהסיבות שזכרו לעיל, אך לא התעלם מהצורך ומהבקשה העולים מהשטח. הוא ניסה להכין שכבת הנהגה רחבה, שתמשול בעם במשותף, ותמנע את האקום ההנהגתי שהשתרר כל פעם מחדש, עם מותו של השופט. את שכבת ההנהגה הזו ניסה גדעון ליצור באמצעות משפחתו הגדולה, ולבסס מעין שלטון אוליגרכי מסוים¹⁵.

12 כך לפי פשוטם של דברים, וכן פירשו רוב הפרשנים. המדרש (ילק"ש לשופטים רמז סד) רואה בכך ניסיון לשיקום מעמדו והנהגתו של שבט מנשה. ראה: בן נון (לעיל הערה 7) עמ' 224-225.

13 עוד על כך ראה אצל ישראל רוזנסון, **שפוט השופטים: עיונים פרשניים בספר שופטים**, אלון שבות תשס"ג, עמ' 129.

14 ר' יצחק אברבנאל בפירושו כאן רואה בכך ביקורת מקראית על שקיעת גדעון בביתו, שגרמה לו לשאת נשים רבות כל כך. מהר"ש לניאדו בספרו 'כלי יקר', (מהדורת בצר'י, ירד שלים תשנ"ה) מעדן אמירה חריפה זו. כנראה שבעקבות האברבנאל התבטא גם הרב רוזן כך: 'שומע אני בהם הד לאופי החיים המשפחתיים בתקופה זו, המשמנים סכסוכים לרוב עקב ריבוי נשים.... ריבוי נשים הוא מירשם מובהק לסכסוכים ב'חמולה', לאווירת תככים ולמריבות משפחתיות. (רוזן, לעיל הערה 6, עמ' 21)

15 הרב בן נון רואה בכך ניסיון ליצור שכבה שממנה יבחר המלך, וכך נהגו מלכים רבים, שהולידו ילדים רבים, שהרי לא תמיד הראשון הוא זה הראוי ביותר. ראה משפחת בני דוד. ראה:

הראיות למגמתו זו הן שתיים:

ראשית, בנו שנולד לו מן הפילגש שבשכם נקרא בשם 'אבימלך' - זו הצהרה ברורה האומרת שהילד מכריז ואומר שאביו הוא מלך. ייתכן אמנם, וכך פירש 'דעת מקרא', שהבן הוא שקרא לעצמו כך, אך אין הדבר סותר את הקביעה שהשם מבטא אווירה מסוימת ששררה בבית¹⁶.

שנית, כשאבימלך פונה אל בעלי שכם הוא שואל אותם כך "מה טוב לכם, המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד, וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני" (ט', ב). כלומר, ברירת המחדל שהוא מדבר עליה היא שכל הבנים של ירבעל - גדעון, ביחד, ימשלו בעם, וזה מה שעתידי להתממש אם לא ינקטו בעלי שכם פעולה לשינוי המצב.

חיזוק למגמה זו ניתן לראות באפוד שהוזכר לעיל, שיצר מרכז דתי ורוחני אלטרנטיבי למשכן 'הישן' שבשילה, ושני המהלכים הללו יחד, הדתי והמשפחתי, מצטרפים לתיאור ניסיון בניית ההנהגה על-ידי גדעון, לא בכח הזרוע, אלא בכח המשפחה.

המספר שנבחר למגמה זו אינו מקרי כלל: שבעים זהו מספר שיוצר שלטון, גוף שיש לו את העוצמה הדרושה למשול באופן עצמאי¹⁷, ואף אינו סובל מהחסרונות הדתיים והפוליטיים של מושל אחד. הראיה לכך היא משבעים הזקנים, שהיוו גוף שליווה את משה בדרכו (שמות כ"ד), ולאחר מכן היוו מענה לתלונתו של משה "לא אוכל לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני" (במדבר י"א, יד). ואכן, תפקידם הוגדר בבירור "ונשארו אתך במשא העם" (שם, שם, יז) ולשם כך נאלץ משה כביכול להתחלק ברוח שלו יחד אתם, כאמור "ואצלתי מן הרוח אשר עליך". בהמשך הפכו לאלטרנטיבה לשלטונו של משה, ואילולא שמשה ביקש במפורש את מינויו של מנהיג יחידי על העם, והקב"ה נענה, היו הזקנים מנהיגים את העם, כפי שאכן עשו אחרי מות יהושע. התפיסה של שבעים הזקנים כשלטון טוטאלי מתבטאת ביחס לאלדד ולמידד, הנותרים שלא נכנסו למעגל השבעים. התנבאותם במחנה כמעט הביאה לכליאתם, מחשש שבכך הם קוראים תיגר על שלטונם של הזקנים, לולא היה מדובר במנהיג מסוגו של משה רבנו, העניו מכל אדם. מסתבר אפוא, שמהלך דומה ניסה גדעון להוביל, כאשר במקום

בן נון, (לעיל הערה 7) עמ' 257. לדעתי, מגמתו הייתה ליצור שלטון משותף, כפי שמשמעת מדברי אבימלך הנידונים לקמן בסמוך.

16 לדעתי, אין הכרח לפרש כפי שכתב רוזנסון (לעיל הערה 13) עמ' 130, שקריאת השם הזה מבטאת רגש כמוס בלבו של גדעון שבנו יהיה מלך, כשם שהוא היחיד שהקים לעצמו גם נחלת קבר.

17 ראה דבריו של הרמב"ן לבמדבר י"א, טז: "... לכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים וצוה המספר הזה בשופטי ישראל, כי המספר הזה יכול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות, ולא יפלא מהם כל דבר. עיי"ש.

שבעים הזקנים הבאים מכל שבטי העם, יהיו שבעים נציגים של משפחה אחת גדולה, והם ינהיגו את העם.

אך ניסיון זה נכשל באופן טרגי ביותר, הואיל והעם לא קיבל את יוזמתו של גדעון. תחילה יש לשים לב לתיאור העמום והמפתיע שבסופה של תקופת גדעון:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גְּדֵעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיִּשְׁמִיּוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לְאֱלֹהִים: וְלֹא זָכְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יְדֹנֵד אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל אִי־בִיָּהֶם מִסְּבִיב: וְלֹא עָשׂוּ חֶסֶד עִם בֵּית יִרְבֵּעַל גְּדֵעוֹן כְּכֹל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם יִשְׂרָאֵל: (ח', לג-לה.)

אין המקרא מפרש מהו החסד שהיה צריך להיעשות ולא נעשה עם בית גדעון. אפשר שהדבר מתפרש בפרשה הסמוכה, פרשת אבימלך, אולם אפשר שהדבר מתייחס לניסיונו של גדעון לייצר איזושהי הנהגה משפחתית רחבה יותר, כמסובר לעיל. להנהגה זו יש אפשרות להצליח, רק אם העם ישתף פעולה ויקבל על עצמו את עולה של ההנהגה – דבר שכפי הנראה, לא קרה.

שיאו של הכישלון מודגם ומתואר בהרחבה בפרשת אבימלך. כפי שהוזכר לעיל, הנימוק המרכזי שאבימלך העלה בבואו לגייס לצידו את בעלי שכם, היה ההתנגדות הצפויה שלהם לשלטונם של שבעים בני ירובעל. הוא טען שעליהם להעדיף שלטון יחיד, ועדיף כמובן שזה יהיה הוא עצמו, כיוון שהוא ממשפחתם. ואכן, נימוק זה השפיע על דעתם והם החליטו לשתף פעולה עם אבימלך. כל כך גדולה הייתה ההתנגדות ל'משפחה השלטת', שמיד לאחר שאבימלך קיבל תקציב לפעולה שהיה – כמה אירוני – שבעים כסף, הוא ניגש לעשות את המעשה הקיצוני ביותר האפשרי: הוא רצח את כל שבעים הבנים בבת אחת, על אבן אחת, חוץ מיותם הקטן שהצליח להימלט. עוון זה מודגש בדבריו של יותם, והוא מתואר בכתוב בסיבת נפילתו של אבימלך מאוחר יותר. הוא הסיבה לכך שה' שלח רוח רעה בינו לבין בעלי בריתו, "וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם, ויבגדו בעלי שכם באבימלך. לשום חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם.." (ט', כג-כד). זהו גם הסיכום לפרשה אומללה זו "וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו" (ט', נו).

מתברר אפוא, שהרעיון של הכנת 'הנהגה משפחתית' שהנחה את גדעון במעשיו, התנפץ דווקא על ידי אותו הבן היחיד שהיה מחוץ למשפחה זו – בנה של הפילגש, אבימלך. מעשיו נובעים מאופיו שלו, אך הם התבססו על ההתנגדות העממית לשלטון המשפחה המורחבת, אלא שבדיוק בגלל ההתנגדות הקיצונית הזו, שגלשה לרצח אכזרי, הוא גם נפל לבסוף, בהתערבות אלוקית ישירה.

ג. שבעים או שלשים בניים.

נחרוג כעת מהמהלך הכרונולוגי של תקופת השופטים, כדי להתבונן בניסיון נוסף של בניית ההנהגה באמצעות ריבוי הילדים, ניסיון שאף הוא לא צלח. המקרא מספר לנו, שלאחאב היו שבעים בניים בשומרון (מל"ב, י', א). אחאב היה אמנם מלך בן מלך, אך השושלת הייתה צעירה, שהרי עמרי אביו היה מייסדה, ועל כן סביר להניח שהוא חיפש דרכים לחזקה ולבסס את אחיזתה בעם. ייתכן שזו הסיבה שהוא נזקק לנישואים עם יהושפט מצד אחד, ועם איזבל בת מלך צור מצד שני. בנוסף על כך, כאמור, הוא הוליד שבעים בניים שנמסרו לזקנים לגדלם. הרעיון היה, כך נראה לי להציע, ליצור שכבה מלכותית משמעותית, שתשלוט בכל מוקדי הכוח הקיימים, ומחמת נאמנותה המשפחתית למלך תמנע כל מרידה אפשרית מאחד מבני השבטים האחרים.

אולם גם הניסיון הזה לא צלח, ולמעשה, שבירתה של העוצמה המשפחתית היוותה את נקודת המפנה במרידתו של יהוא בן נמשי, שהביאה לחיסולו המוחלט של בית אחאב. המקרא מתאר, שמרידתו של יהוא החלה בשני מעשים מקומיים - נקודתיים: הריגתם של יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה, ומתן הוראה לסריסים לשמוט את איזבל מהחלון למטה, מעשה שהביא כמובן למותה. עם כל החשיבות למעשים אלו, עדיין לא חרגו אלו ממעשי רצח נקודתיים, ולא היה בהם בכדי לבסס את שלטונו המוחלט של יהוא¹⁸. המהלך הבא של יהוא הוא פנייתו לזקנים על מנת להציע להם, כביכול, למנות אחד משבעים הבנים הגדלים אצלם למנהיג, להשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותם (כסף, נשק, רכב וסוסים, ועיר מבצר) ולצאת להילחם בו, ביהוא. הזקנים פחדו מאד ונרתעו מלהילחם, ולא היססו כלל לקיים את מעשה הכניעה שנדרש מהם: חיסולם האכזרי של כל שבעים הבנים (מל"ב, י' א-ז).

נראה לי שסביר יהיה להסיק מכאן, ששבירתה של האופציה המשפחתית להמשך שלטונו של בית אחאב, כביטוי להשלמתו של המרד, מעידה על מה שאמור היה להתרחש ללא המרד של יהוא. התכנית של אחאב היתה, כפי הנראה, שאם יקרה לו משהו, אחד מבניו ימשיך במקומו. יהיה זה מעניינם של הזקנים לבחור מישהו, כשכל אחיו הנותרים מסייעים לו בביסוס שלטונו, שהרי כולם גדלו כאחד.

נמצא, שגידולם של שבעים בניים מבטא רצון למלא את החלל הקיים בהנהגתו של עם ישראל באמצעות יצירתה של הנהגה משפחתית רחבה, שתמשול

18 שהרי, כידוע, ישנם דוגמאות רבות בספרי נביאים ראשונים לרוצחי מלכים שלא נתמנו למלכים במקום המלך הנרצח.

בעצמה או שתתן גיבוי למלך שייבחר מתוכה. כאמור לעיל, מהלך זה לא צלח, ואדרבה, הוא היווה מוקד להתנגדות שהובילה לרצח.

שבעים בנים אינם האופציה היחידה להצמחתה של עתודה שלטונית משפחתית. בספר שופטים אנו מוצאים עוד שני שופטים שמתואר כי ילדו שלשים בנים. נדמה, שקיים הבדל מהותי בין שתי האופציות הללו. שבעים, כאמור לעיל, זהו מספר המבטא עוצמה שלטונית מלאה. שבעים האנשים הללו מכילים בתוכם את כל הכוח והעוצמה הדרושים על מנת להנהיג. לעומתם, שלשים זהו מספר המבטא כח, עוצמה – אך לא שלטון מלא. נראה, שזהו הגודל של היחידה הצבאית או החברתית הבסיסית, הדרושה לגילוי יכולת ביצועית שלטונית, ולכך יש ראיות במקרא:

- כאשר הפלשתים מעוניינים להתמודד עם עוצמתו של שמשון, הם מעמידים מולו שלשים מרעים, שגוררים אותו לעימות.
  - כאשר שמואל רוצה לחגוג את המלכתו של שאול, הוא קורא לשלשים קרואים.
  - המעגל המשמעותי ביותר שסביב לדוד, לאורך כל הדרך, היו גיבוריו, שמנינם היה כידוע – שלשים. עליהם היו שלשה, שזהותם השתנתה מעת לעת, אך שום דבר לא שינה את היחידה הבסיסית שמנתה שלשים גיבורים.
  - כאשר רצה עבד המלך הכושי, עבדו של צדקיהו, להוציא את ירמיהו מן הבור, בניגוד להוראת השרים, הוא נזקק לכוח מסוים, לפחות כמשקל נגד לכוחם של השרים, ולכן הוא לקח עימו שלשים איש.
  - כששלמה אינו ישן היטב, מפחד בלילות, והוא זקוק כנראה לשמירה כפולה, הוא מציב מסביב למיטתו ששים גבורים, כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה.
- נמצא אפוא, ששלשים הוא המספר הבסיסי של יחידת הכח הצבאית או החברתית במקרא. מכאן אפשר להסיק, שאדם המביא לעולם שלשים בנים מבקש, כך נראה, ליצור בסיס כח משפחתי שיהווה תשתית להנהגה שבטית, אזורית או לאומית, אך ללא הבלעדיות שמאפיינת את הנהגתם של שבעים הבנים.

ד. הניסיון השני להנהגה משפחתית

לאחר הכישלון הטרגי של שני ניסיונות ההנהגה הקודמים, מימי גדעון ואבימלך, אנו מגיעים לתקופה בה נוסתה דרך חדשה, עדינה מעט יותר, לבנייתה של

הנהגה לאומית. זוהי תקופתו של יאיר הגלעדי, המתוארת בפסוקים מעטים לאחר תקופתו הנעלמה של תולע בן פואה (י', א-ב).
באמת נראה, ששופטים אלו לא היו מנהיגים צבאיים, ועל כן לא תוארו ניצחונותיהם אל מול אויבי העם. עם זאת, הם אכן שפטו והנהיגו את העם בתקופות שבין השופטים הצבאיים, והמקרא מרמז לנו על תפיסתם של תפקידם.

את כל מעשיו של יאיר מתאר הכתוב כך:

וַיָּקָם אַחֲרָיו יָאִיר הַגִּלְעָדִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים
וּשְׁתַּיִם שָׁנָה: נִיְהִי לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים רֹכְבִים עַל שְׁלֹשִׁים
עֵינָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֵינָרִים לָהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ חֹת יָאִיר עַד הַיּוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר בָּאֲרֶץ הַגִּלְעָד: וַיָּמָת יָאִיר וַיִּקָּבֵר בְּקָמוֹן:
(י', ג - ה).

יאיר הגלעדי הביא לעולם ששים ילדים, שלשים בנים ושלשים בנות. כאמור לעיל ביחס לגדעון, מספר ילדים שכזה, ועוד ילדים שהאריכו ימים עד לנישואיהם (סטטיסטיק, סביר שבפועל נולדו ילדים רבים יותר, אלא שלא כולם האריכו ימים), מחייב נשיאת נשים רבות למדי, ועל כן סביר בעיני להניח, שהמגמה של יאיר היתה דומה ביסודה לזו של גדעון. רמז די ברור לאופן חינוכם של שלשים בני יאיר, אפשר לראות בכך שכולם רכבו על עיירים, מעשה המסמל שייכות לקבוצה נבחרת ונחשבת, משהו הדומה לבני המלך. כך דבורה הנביאה מדברת על 'רוכבי אתונות צהורות' ביטוי מקביל כנראה ליירשבי על מדין (ה', י). אף בנוי של דוד שהוזמנו למשתה של אבשלום, והיו עדים לרצח אמנון על ידי עבדי אבשלום, רכבו על פרדים - 'ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו וינסו' (שמו"ב, י"ג, כט). אבשלום עצמו, במלחמתו באביו, מצא את מותו כשהוא רוכב על הפרד - 'ויחזק ראשו באלה, ויתן בין השמים וכין הארץ והפרד אשר תחתיו עברי' (שם, י"ח, ט). בנוסף, כל אחד מבניו של יאיר קיבל מאביו עיירה, היינו אזור מינהלי מסוים שבמרכזו יישוב עירוני, שעליו הוא יוכל למשול. משחק המלים שבפסוק "שלשים עיירים, ושלשים עיירים להם" מעצים את הרושם שלפנינו מהלך מתוכנן בן שני שלבים: הראשון, הכנתם לגדולה, מעין בני המלך, כשהם רוכבים על עיירים; השני, הכשרתם להנהגה בשלטונם על העיירים - העיירות.

עיירות אלו, שנמסרו להנהגת בניו של יאיר הגלעדי, אינן מפורטות אחת לאחת, אולם יאיר עצמו קרא להן בשם כולל - 'חוות יאיר'. זהו שם קדמון, המציין את היישובים שיאיר בן מנשה, שקדם ליאיר הגלעדי בכמה מאות שנים, קרא לאחר שלכד אותם מיד האמורי (במדבר ל"ב, מא). המפרשים נתנו דעתם על הזיהוי הזה, אולם גם לאחר שהגיעו למסקנה שאין מדובר באותו אדם ובאותו מהלך, לא התייחסו למשמעות מעשיו של יאיר הגלעדי, שקרא לעיירות אלו בשם

קדום¹⁹. נראה לי, שבזיהוי זה ניסה יאיר לומר שאין כל חדש תחת השמש ואין לראות במעשהו משום השתלטות, והוא רק מחייה את השמות הקדומים. הצורך בהסוואה שכזו רק מעיד ביתר שאת על החשש עימו התמודד יאיר: החשש של ישראל שמדובר בהשתלטות כוחנית, דיקטטורית. לאמיתו של דבר, איננו יודעים מה היתה המגמה בבסיסו של המהלך: האם היה זה מניע אישי או מניע לאומי טהור, ואפשר שקשה להבחין בין השניים מבעד לכתובים המצומצמים אודות יאיר. מכל מקום, נדמה לי שהכתוב רוצה ליידיע אותנו על מפעלו הראשי של יאיר: הרצון ליצור הנהגה ברורה וחזקה בעם ישראל, באמצעות יצירת שלושים מוקדי כח משניים המוחזקים בידי משפחה אחת.

על הסיבות לכשלוננו, או לפחות לאי הצלחתנו לבסס את מעמדנו, לא הרחיב הכתוב כלל. אולם אף אם ראייה של ממש אין לנו, כדמות ראייה יש ויש. בדומה לניסיונו של גדעון, שנכשל על ידי האחד שנדחה ולא נכלל ב'משפחה המנהיגה', אבימלך, ייתכן שגם במשפחת ההנהגה שבגלעד קרה דבר דומה. הפרק הבא בתולדות עם ישראל בתקופת השופטים הוא זה העוסק ב'פתח, שהיה בנו של גלעד, אך מ'אשה זונה' והוא נדחה מבית אביו על ידי בניו החוקיים של אביו. גלעד, אביו של יפתח, הוא שם כללי, השייך לחבל ארץ ולמשפחה, וסביר להניח שלא היה זה שמו הפרטי של אבי יפתח. סביר יותר לומר ששמו הפרטי אינו חשוב כל כך, והדבר העקרוני יותר הוא שהוא מיושבי גלעד, ואולי יותר נכון – מן המשפחות המרכזיות שבחבל ארץ זה, המזהות עצמן באופן מלא עם המקום, ונקראות באותו השם. מכאן, עולה האפשרות, שגלעד זה אינו אלא יאיר הגלעדי, או לכל הפחות, אחד מאותם הבנים היורשים, השולטים על העיירות שבחבל ארץ זה. אמנם לא מצאתי זיהוי מפורש בחז"ל או בפרשנים המחבר בין הדמויות הללו, אולם הרעיון אפשרי לפחות ברמה המשפחתית גם אם לא ברמה האישית.

אם הצעתנו סבירה, הרי שבדומה לגדעון, גם במשפחתו של יאיר הגלעדי ארע דבר דומה. האב רצה לייצב את השלטון באמצעות בניו, אך הדבר הביא לכך שבן מסוים נדחה מתוך המשפחה. למעשה, כך גם ניתן להבין את פשרה של דחיייה זו. ללא ההסבר המוצע כאן נראית הדחיייה של יפתח כריב פנימי

19 הרב רוזן, (לעיל הערה 6) עמ' 127-126, עמד דווקא על הניגוד שבין שתי הדמויות בעל-לשון השם הזהה. את מעשיו של יאיר הגלעדי הוא מפרש, בעקבות הנצי"ב לדברים ג', טו, שהוא היה למעשה 'מושתל' של משה בארץ הגלעד, שנשלח להאיר את הגלעד בתורתו. שהרי עליו נאמר שהיה שקול כרובה של סנהדרין (ב"ב קכ"א, א). לעומתו, יאיר השופט הירבה לעסוק בנכסיו, שקע באחוזתו, בניו עוסקים בשעשועי רכיבה, ואעפ"כ הוא זוכה לתיאור נצחיות מעשיו 'עד היום הזה', וכל זאת מפני שהוסיף יישובים בארץ ישראל.

חסר סיבה, עקב התנשאותם של האחים עליו היות והוא 'בן אשה אחרת'. אולם כעת, כאשר אנו מניחים שמדובר במהלך שנועד ליצור הנהגה המשותפת למשפחה כולה, הרי שמשולבים כאן אינטרסים של כבוד ושלטון, יחד עם הרצון לזכות באהדה ציבורית מסוימת, והם מנגדים לנכחותו של בן שאינו ראוי, ואחת דינו - להיזרק מתוך המשפחה. צעד זה מקבל משנה תוקף לאור ההסבר שהוצע על ידי חלק מהפרשנים²⁰, לפיו הביטוי 'בן אשה אחרת' משמעו שהוא היה בן לאשה משבט אחר, ולכן גרשוהו, כיוון שלא רצו שהנחלה תעבור לשבט אחר.

כידוע, תכנית ההנהגה המשפחתית הזו לא עלתה בידם, שכן תקופה זו מאופיינת במשבר מנהיגות חריף ביותר. בתקופה זו חלה התדרדרות חמורה במצבו של עם ישראל מכל הבחינות האפשריות²¹. מבחינה רוחנית, העבודה הזרה בתקופה זו מאופיינת בכך שאין היא מיוחדת לסוג אחד בלבד, אלא היא פונה לכל שבעת (!) האלילים שמסביב - אך לא נותר מקום בלבם של ישראל לשמיני, לאלהי ישראל. כפי שמתאר זאת הכתוב ('ו', ו). מבחינה פוליטית לאומית, הרי שמשבר המנהיגות העצום זועק כבר בפנייתם של זקני גלעד ליפתח, ממשיך בהימנעותם של שאר השבטים מלהתגייס לעזרתו, ומסתיים במלחמת אחים גדולה מול בני אפרים. גם גדעון התמודד עם בעיה דומה, אך הצליח בתבונתו - כמו גם בהכנעתו, שאינה מאפיינת מלך - לעקוף אותה ולמנוע שפיכות דמים. יפתח במזגו הסוער, אך גם מחמת אופיים של בני אפרים²², לא ניסה כמעט להימנע מכך, והתוצאה היתה טרגית עד מאד: ארבעים ושתיים אלף הרוגים מבני אפרים.

אולם לענייננו, חשובה יותר העובדה, שהמשפחות השולטות בגלעד, המיוצגות על ידי זקני גלעד, נאלצו לוותר על השלטון לטובת הבן הדחוי, יפתח. כך בא הקץ על הניסיון של מנהיג הדור הקודם, יאיר הגלעדי, ליצור שכבת הנהגה משפחתית יציבה, והשלטון נמסר לידי של היחיד.

20 הרד"ק בפירושו השני, וז"כ הרלב"ג והכלי יקר. כיוון שכך, יוצא שטענת הבנים אינה לפי דין התורה, ועל כן קיימת טענה נגד הזקנים, שתמכו במעשה או בשתיקה בצעד זה. ראה על כך עוד בן נון (לעיל הערה 7) עמ' 268-266.

21 עוד על כך ראה במאמרם של הרב יעקב ורתי מדן, יפתח בדורו, מגדים ו'. במאמרם הם נוגעים בעניין ריבוי הבנים אצל גדעון ואצל השופטים שהוזכרו כאן (ראה עמ' 26 שם) אולם טענתם שם שזהו מסמני המלוכה, ולא כאופציה חילופית להנהגה, כפי שהצעתני כאן.

22 יש אומרים שהתקיימה אצלם מעין 'מלכות פנימית'. ראה: בן נון (לעיל הערה 7) עמ' 299.

ושוב, בדומה לשלטון המשפחתי של גדעון, שנקטע על ידי רצח האחים ונשאר רק יותם הקטן, גם דמותו של יפתח מתוארת כמי שלא היה לו המשך, כי אם בת אחת, ואפילו אותה הוא לא הצליח לשמר כדי להמשיך ממנה את השושלת.

נמצא אפוא, שהמגמה ליצור שלטון משפחתי נקטעה באופן חריף וטרגי, בשתי הפעמים בהם נעשה ניסיון שכזה, אם כי בעוצמה שונה. משפחתו של גדעון, שיצרה שכבה של שבעים בנים, הושמדה כמעט כליל על ידי אחד מבני המשפחה שנדחה מהשלטון. אולם אף מאותו בן עצמו, אבימלך, לא היה המשך, כי במו ידיו הביא על עצמו את הנקמה האלוקית על הרצח של כל אחיו. משפחתו של יאיר הגלעדי, שכאמור ייתכן שזו משפחת גלעד, אשר יצרה מוקד כח של שלשים בנים, נאלצה לוותר על השלטון לטובת האחד שנדחה ממשפחתם, יפתח, ואף ממנו לא נוצר המשך, כי במו ידיו הביא לאובדן זרעו.

ה. אבצן ועבדון – ממשיכים לנסות.

לאחר סיומה של תקופה סוערת זו, על אף ימיה הקצרים, מופיע אבצן מבית לחם, שתיאורו נמסר לנו בכתובים בקיצור נמרץ. עיון חוזר בפסוקים אלו, לאור מה שנתבאר עד כה, מעניק משמעות חדשה לפעילותו של שופט זה. מצד אחד, נראה שהוא בוחר ללכת במהלך זהיר יותר, של יצירת מוקד כח של שלשים בנים סביבו, כשם שעשה יאיר הגלעדי, אך משפר את המהלך הזה בנקודה חשובה אחת. הוא אינו מסתפק במעגל המשפחתי המצומצם של בניו, ילידי ביתו, אלא מכפיל ומשלש אותו על ידי שהוא משיא לבניו נשים מן החוץ. הכוונה היא, ככל הנראה, לנשים שהן משבטים אחרים, או לפחות מבתי אב אחרים. באופן דומה, הוא שולח שלשים בנות החוצה מביתו, גם כאן ככל הנראה הדגשה זו מלמדת על נישואים מחוץ למעגל השבטי 'הטבעי'. ראייה לדבר היא הביטוי 'החוצה', אשר הפעם היחידה בה הוא מופיע במקרא בהקשר שאינו גיאוגרפי משמעו הוא יציאה מהמעגל המשפחתי המצומצם, המחייב ייבום. וכך נאמר (דברים כ"ה ה): "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר". לשון אחרת, אבצן הפיק לקחים ממעשיהם של בני גלעד /יאיר הגלעדי, ולא זו בלבד שלא גרש בן מבניו שאמו שייכת לשבט אחר, אלא אף יזם קשרים בין שבטיים רבים. מהלך זה אינו חייב להתפרש כמהלך כוחני בלבד. אדרבה, סביר להניח שאדם שנתמנה להיות שופט בישראל, חשב כמו קודמיו בתפקיד, שחשוב מאד להקנות לעם ישראל יציבות שלטונית, שהכמיהה אליה התבטאה גם בפנייתם אל גדעון "משל בנו גם אתה גם בן בן בן". אולם חז"ל מספרים על טעות קטנה של אבצן, שאולי מלמדת על אופי התנהלותו זו ומגמתה. חז"ל מספרים שאבצן עשה משתאות לכל ילדיו, מאה ועשרים משתאות לששים ילדים, אחת

בביתנו ואחת בבית המחנות שלו. מתיאורם של חז"ל עולה שכל המשתאות היו על חשבוננו ועל נדיבותו של אבצן-בעז. הוא הזמין אנשים רבים למשתאות אלו - חוץ מאדם אחד. כך מתארים זאת חכמים:

אמר רבה בר רב הונא אמר רב: מאה ועשרים משתאות עשה בעז לבניו, שנאמר: (שופטים י"ב, ח-ט) "ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ וישפט את ישראל שבע שנים", ובכל אחת ואחת עשה שני משתאות, אחד בבית אביו ואחד בבית חמיו, ובכולן לא זימן את מנוח, אמר: כודנא עקרה במאי פרעא לי (בבא בתרא, צ"א, א).

הוא נמנע מלהזמין את מנוח, מפני שהדבר לא היה כדאי עבורו, שהרי במה תפרע לו אתון עקרה? כלומר - משפחה שאין לה ילדים, כמשפחת מנוח באותו הזמן, לא תגמול לבעז ל הזמנתו בהזמנה לשמחתם. קטנוניות זו מלמדת כפי הנראה על העיקר - כל הנדיבות של מאה ועשרים המשתאות לא היתה טהורה, אלא הייתה משולבת באינטרסים אישיים של אבצן. כאשר הם לא היו משתלמים, לא הזמין אבצן את האיש האמור. לא מן הנמנע יהיה אפוא להניח, שראייה זו שהייתה חלק מהמיזם הגדול של עריכת המשתאות, היוותה מניע משמעותי בבסיסו של כל תהליך הולדת הבנים והבנות, ונישואיהם לאנשים ונשים 'מבחוץ', כפי שתואר לעיל²³. מסתבר, וכך רמזו חכמים בדבריהם שיובאו לקמן, שזו הייתה הסיבה שהמיזם ההנהגתי הזה לא עלה יפה, שכן התמיכה הציבורית והאלוקית בו לא היתה מלאה.

באופן דומה, ניסה גם עבדון בן הלל הפרעטוני ליצור שכבת הנהגה משפחתית, על ידי יצירת מעגל רחב של שבעים בנים הרוכבים על שבעים עיירים, כלומר שכולם מתנהגים כבני המלך, אם כי באופן עדין יותר מזה של גדעון או של אחאב. הוא אינו מגדל שבעים בנים, אלא 'רק' ארבעים בנים²⁴, ושלשים בני

---

23 הרב אברהם רמר, **איש לשבטו**, תשנ"ח, רואה את כל הפרשה באור אחר. לדבריו, אבצן נלחם בייאוש שהיה מנת חלקם של אנשי התקופה. יפתח מת מוות אכזרי, בתו מתה, מפנחס נסתלקה רוח הקדש, ועוד. אבצן ניסה להפיח תקווה בעם באמצעות הולדת ילדים רבים. הוא התנגד לייאוש ול'עם הארצות' של מנוח, שלא התפלל על עקרותו (ע"פ המדרש בבמדבר רבה, י, ה). ולכן לא הזמין. הביקורת הלא מוסתרת של חז"ל על מעשה זה נובעת מכך שלדעתם אף אבצן עצמו, כמנהיג הדור, נשא באחריות למצבו הרוחני של מנוח, ולכן נענש. המוטיבציה של הפחת התקווה בעם משתלבת, לדעתי, עם ההסבר המוצע בגוף המאמר, אודות המוטיבציה ליצירת הנהגה יציבה.

24 רזנסון (לעיל הערה 13) עמ' 165, מסכים אמנם שריבוי בנים הוא מסמני המלוכה, אך

הרב מיכאל רוטנברג

בנים, שבאופן טבעי מעמדם וכוחם יהיה פחות בהרבה מזה של הבנים עצמם. לדעתי, עבדון סבר שבכך הוא יוצר עוצמה של שבעים איש, מבלי ליצור את הרושם המאיים כל כך שיש כאן יחידה אחת שלימה של שבעים איש אשר יכולים לשלוט בעצמם וכמעט אין אפשרות לערער על שלטונם.

ז. הארת דמותו של בעז

אחר הדברים הללו, מה נמצינו למדים על מגילת רות? מה ניתן ללמוד על דמותו של בעז מתוך מה שהתברר לנו על דמותו של אבצן?²⁵ אם דברינו נכוחים, הרי שמגילת רות מסמלת מהפך של ממש באופן התנהלותו של בעז. רוב ימיו הוא פעל בתור אבצן, השופט מבית לחם יהודה. כשהגיע זמנו למשול, לאחר תקופתו הסוערת של יפתח, הוא ניסה לבנות את ההנהגה הלאומית באמצעות המשפחה. אלא שמהלך זה היה מעורב בשיקולים אישיים, ועל כן העידו חז"ל על סימונו הטרגי:

תאנא: וכולן מתו בחייו. והיינו דאמרי אינשי: בחיך דילדת שיתין, שיתין למה לי? איכפל ואוליד חד דמשיתין זריז. (תרגום: וזהו שאומרים האנשים 'אם בחיך הולדת ששים, ששים לך? שוב והוליד אחד, שהוא זריז (=עדיף) מהששים) (ב"ב צ"א, א).

כלומר, משמים הכריעו נגד אבצן, ומנעו ממנו להעמיד שכבת הנהגה משפחתית, כל זמן שאין כוונתו אך ורק וטובת העם, וכל זמן ששיקולי כדאיות מעורבים כאן. אין עדות ישירה במקרא למותם של כל ששים ילדיו של אבצן, אך הד לדבר נשמע מבין השיטין במגילת רות. בעז אינו משופע בבנים, שהרי על מנת לשאת את רות הוא נאלץ לקבל אנשים בשער העיר, ואינו מזמין את 'אחיו' או את בניו למשתה²⁶. זאת ועוד. העם אשר בשער והזקנים מברכים אותו ואומרים לו –

יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן

רואה בירידה המספרית דעיכה לעומת הקודמים. לדעתי, אין הכרח בכך, וההסבר המוצע מברר זאת.

25 הרב מדן (לעיל הערה 21) מעיר בסוף דבריו על תרומתו של הזיהוי 'אבצן הוא בעז' להבנתה של מגילת רות, אך מקצר בדבריו שם, ועיקרם הוא שבכך מתברר לנו שזו הייתה תקופת שפל במנהיגות, ומגמתו של אלימלך הייתה להצטרף לארצם של המשעבדים, היות ומאס בהיותו בן לעם המשועבדים. דומני, שבדברינו שבגוף המאמר הצענו לראות בזיהוי זה אמירה משמעותית הרבה יותר באשר לדמותו של בעז עצמו.

26 בחז"ל יש דעה, שבעז לא נפקד כלל עד לאותו היום. ראה מדרש רות רבה, ו, ד. וראה על כך אצל הרב א' ריבלין, **רות דוד ומשיח**, כרם ביבנה תשס"ז, עמ' 63 ועמ' 113 הערה 6.

את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם. ויהי ביתך
כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן לך ה' מן
הנערה הזאת (רות, ד', יא).

אם רות אמורה להיות כרחל וכלאה, שבנו שתייהן מן היסוד, את בית ישראל, ואם בעז מתברך שלאחר הנישואין הללו הוא יקרא שם בבית לחם, אין זאת אלא שבזמן נישואיו לרות לא היו לו נשים אחרות, ואף ילדים ששמו נקרא עליהם בעיר ובאזור, לא היו לו. רות היא התחלה חדשה עבור בעז. אולם בדברי העם ישנו רמז גם למה שקדם להתחלה זו. הרי פרץ (זרח) נולדו ליהודה והפכו לעיקרה של משפחת יהודה (ראה בראשית מ"ו, יב; במדבר כ"ו, כא), לאחר מותם של ער ואון. נראה שאף כאן מצוי יותר מרמז על מותם של בני אבצן - בעז הקודמים, אך גם הסיכוי המפתיע להתחלה החדשה.

המטה אזנו לשמוע את העולה מבין המקראות, ישמע את העצב, הייאוש וההשלמה שהיו מנת חלקו של בעז, כמו גם את ההפתעה הגדולה מצעדה של רות בנוגע אליו. בעז עצמו מציין ברמז את עובדת היותו אדם מבוגר, שאינו מסוגל להתחרות עם הבחורים הצעירים על ליבה של רות, הנערה המואביה. לכן הוא רואה בפנייתה של רות אליו מעשה חסד, שהוא עוד יותר גדול מאשר החסד הראשון - הליכתה אחרי נעמי. עצם ההשוואה בין שני החסדים מלמדת אותנו על הדמיון ביניהם. החסד הראשון עניינו הליכה אחר האלמנה המבוגרת, מתוך אהבה אליה ורצון לדבוק בעמה ובאלהיה. בדומה לכך, החסד השני עניינו הוא הליכה אחר האלמן המבוגר, מתוך אהבה אליו ורצון להקים שם לבעל המנוח, מחלון.

נמצינו למדים על העצב והטרגיות בחיי בעז, עד שהופיעה רות. בדיוק ביום בו היא הגיעה עם נעמי לשדות בית לחם, מתה אשתו של בעז, ואולי נכון יותר לומר: אשתו של אבצן²⁷. השופט הקודם רואה את כל מפעל חייו כשהוא קורס לנגד עיניו, אולם **בעוז** ובאמונה הוא קם ומשנה את נקודת מבטו, ואולי אף את שמו, מ'אבצן' ל'בעז'. לא עוד שלטון באמצעות ששים בניס וחתנים, אלא ההבנה שהאחד, האיכותי, עדיף מאשר הריבוי הכמותי. רק מנקודת מבט זאת הוא מסוגל להבחין באיכותה של הנערה הדחוייה, רות המואביה, לדאוג לה ולצוות על הנערים שלא יפגעו בה. כאשר בעז שומע מרות שהיא רוצה להינשא לו ולגאול את עצמה ואת שם בעלה, הוא מבין שלפניו ההזדמנות לעשות מהפך שלם, והוא אכן נרתם למשימה וגואל אותה ואת כל אשר לאלימלך. בכך תם

27 גמ' ב"ב שם: א"ר יצחק: אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל, מתה אשתו של בעז.

הרב מיכאל רותברג

תפקידו, והוא יורד מבמת ההיסטוריה, עובדה שכל כך בולטת במגילת רות, עד שאמרו חכמים שבעז מת באותו לילה, מיד לאחר שרות נכנסה להריון.

כעת נוכל להבין נקודה נוספת. הילד שנולד מנישואין אלו נקרא עובד, והשכנות מדגישות את מקורו ואת משמעות הדבר:

כי כלתך אשר אהבתך ילדתו, אשר היא טובה לך משבעה בנים.
(רות, ד', טו)

מה משמעות הדבר, שרות טובה משבעה בנים? מלות שבח בעלמא, או שכוונה רמוזה בדבר²⁸? אם נתבונן במקומות נוספים במקרא נראה, ששבעה בנים זה ביטוי לריבוי ילודה, אם כי רק במעגל היחיד, ולא במעגל הציבורי כמו שלשים או שבעים. כך מתארת חנה בשירתה "עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה", וכך מצינו את הברכה השורה אצל איוב, בתחילה ובסוף, מתבטאת בשבעה בנים²⁹.

השכנות אומרות לנעמי את מה שמתברר לבעז במבט לאחור: האחד, האיכות, אפילו אם הוא נראה כדחוי, עדיף בהרבה מהריבוי, מהשבעה. השכנות לא אמרו שהיא טובה יותר משבעים, ששים או שלשים בנים, מפני שאילו היו אומרות כך, היו דבריהן מעליבים ופוגעים בבעז. הן רק רמזו לעיקרון – האיכות עדיפה על הכמות, והדחוי הוא לפעמים דווקא הרצוי מכל.

חז"ל שייכו את האמירה הזו גם לעובד עצמו, לא רק לרות, באמרם שעובד, הבן שייחוסו כביכול מוטל בספק, טוב הוא יותר משבעת הדורות שקדמו לו: פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון ובעז. ואולם, הביטוי החזק ביותר לעיקרון זה מופיע בשיאו אצל הנבחר מכולם, זה שלשמו נכתבה המגילה: דוד המלך עצמו. כך מתאר זאת הכתוב:

ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל, ויאמר שמואל אל ישי לא
בחר ה' באלה. ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים? ויאמר עוד שאר
הקטן והנה רעה בצאן. ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחננו כי לא
נסב עד באו פה (שמו"א, ט"ז י-יא).

28 עד כמה שיד, יד כהה, מגעת בחיפושיה, לא מצאתי התייחסות ישירה לביטוי זה. התרגום, למשל, מפרש זאת באופן כללי ביותר: והיא טבתא לך בעידן ארמלותי מסגיאינ בנין. הר"י עראמה, בעל 'עקידת יצחק' מפרש על דרך הדרוש: 'כי שם שבעה יאמר תמיד על הריבוי, יען כי כל הנמצאים בעלי נפש יעלו למניין שבעה ולא יותר. ואלו הם: הצומח... והמרגיש... והמדבר... והאומה ישראלית... ועולם הגלגלים, ועולם המלאכים, ועולם האלהי'. עכ"ד.
29 עוד על המספר שבעה במקרא ראה מהר"ל במקומות רבים מספור (למשל, אור חדש עמ' צג), כמו גם פרשנים רבים נוספים.

בועז הוא אבצן - למשמעותו של הזיהוי

דחייתו של דוד על ידי ישי ושבעת האחים משתקפת בצורה ברורה בכתוב. אולם בחירתו היא חזרה ממש מדויקת על הקביעה של השכנות "אשר הוא טוב.. משבעה בנים". ה' הרואה ללבב, יודע שהאחד הדחוי טוב וראוי יותר מהשבעה³⁰, הנראים רק לעיניים. כך נסגר המעגל שסובב סביב חיפוש הראוי להנהגה: משבעים, לשבעה, עד האחד הראוי מכולם.

30 נקודה למחשבה: כמה משמעותי הדבר, שחייז של דוד היו בדיק שבעים שנה...